

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA BOBEDI (P2)

NOFEMERE 2011

MEPUTSO: 80

NAKO: diiri tše 2½

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 22.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Badišiša ditaelo ka šedi.
2. O kgopelwa go bala letlakala le ka tlhokomelo pele o thoma go araba dipotšišo.
3. O se ke wa leka go bala lephephe ka moka.
4. Lebelela diteng letlakaleng le le latelago gomme o laetše dinomoro tša dipotšišo tša dingwalo tšeo o ithutilego lenyaga.
5. Ka morago ga moo, bala dipotšišo gomme o kgethe tšeo o nyakago go di araba.
6. Lephephe le arotšwe ka DIKAROLO tše THARO:

KAROLO YA A:	Theto	(30)
KAROLO YA B:	Padi	(25)
KAROLO YA C:	Papadi/Terama	(25)
7. Latela ditaelo tšeo di hwetšwago mathomong a karolo ye nngwe le ye nngwe ka kelohlolo.
8. Araba dipotšišo tše TLHANO:
  - Tše tharo go tšwa go KAROLO YA A
  - E tee go KAROLO YA B le
  - E tee go KAROLO YA C
  - Diriša lenaneotekolo
9. Nomora dikarabo tša gago go swana thwii le ka fao dipotšišo di nomorilwego ka gona ka gare ga lephephe la dipotšišo.
10. Thoma karolo ye NNGWE le ye NNGWE letlakaleng le LEFSA.
11. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.
12. Botelele bja dikarabo tše telele:

KAROLO YA A:	250–300
KAROLO YA B le C:	400–450
13. Botelele bja dikarabo dipotšišong tše kopana:

Kabo ya meputso e tla šoma bjalo ka tlhahlo ya botelele bja karabo yeo e letetšwego.
14. Nako yeo e ukangwago:

KAROLO YA A:	metsotso 40
KAROLO YA B:	metsotso 55
KAROLO YA C:	metsotso 55

KAROLO YA A: THETO**Direto tseo di bonwego: Araba dipotšišo tše PEDI fela.****[30]**

NOMORO YA POTŠIŠO	POTŠIŠO	MEPUTSO	NOMORO YA LETLAKALA
1. Ge wa ditšhila ka moka re ka o hlaswa	Potšišo ye telele	10	5

GOBA

2. Mabelemabutšwa a thaba tša Leolo	Potšišo ya setsopolwa	10	6
-------------------------------------	-----------------------	----	---

GOBA

3. Go pokolo	Potšišo ya setsopolwa	10	7
--------------	-----------------------	----	---

GOBA

4. Theeletša Mokgadi	Potšišo ya setsopolwa	10	7
----------------------	-----------------------	----	---

LE**Sereto seo se sa bonwago: Araba potšišo e TEE fela.**

5. Aids	Potšišo ye telele	10	8
---------	-------------------	----	---

GOBA

6. Aids	Potšišo ya setsopolwa	10	9
---------	-----------------------	----	---

*ELA HLOKO: Mo KAROLONG YA B le YA C, araba potšišo e TEE ye telele le e TEE ya setsopolwa.**KAROLO YA B: PADI****Araba potšišo e TEE fela go tšwa pading ye o e badilego.****[25]**

7. <i>Lenong la Gauta</i>	Potšišo ye telele	25	10
---------------------------	-------------------	----	----

GOBA

8. <i>Lenong la Gauta</i>	Potšišo ya setsopolwa	25	10
---------------------------	-----------------------	----	----

GOBA

9. <i>Ngwana wa Mobu</i>	Potšišo ye telele	25	11
--------------------------	-------------------	----	----

GOBA

10. <i>Ngwana wa Mobu</i>	Potšišo ya setsopolwa	25	12
---------------------------	-----------------------	----	----

GOBA

11. <i>Lešitaphiri</i>	Potšišo ye telele	25	13
------------------------	-------------------	----	----

GOBA

12. <i>Lešitaphiri</i>	Potšišo ya setsopolwa	25	14
------------------------	-----------------------	----	----

GOBA

13. <i>Tlhakoleng</i>	Potšišo ye telele	25	15
-----------------------	-------------------	----	----

GOBA

14. <i>Tlhakoleng</i>	Potšišo ya setsopolwa	25	16
-----------------------	-----------------------	----	----

KAROLO YA C: PAPADI/TERAMA**Araba potšišo e TEE fela go tšwa papading ye o e badilego.****[25]**

15. <i>Naga ga di etelane</i>	Potšišo ye telele	25	18
-------------------------------	-------------------	----	----

GOBA

16. <i>Naga ga di etelane</i>	Potšišo ya setsopolwa	25	18
-------------------------------	-----------------------	----	----

GOBA

17. <i>Lehufa</i>	Potšišo ye telele	25	20
-------------------	-------------------	----	----

GOBA

18. <i>Lehufa</i>	Potšišo ya setsopolwa	25	20
-------------------	-----------------------	----	----

LENANEOTEKOLO/LENANEOTSHWAYOTSHWAYO

Dira leswao la (√) go lenanetekolo le le latelago go kgonthišiša ge e ba o lateletše ditaelo gabotse.

KAROLO	NOMORO YA DIPOTŠIŠO	PALO YA DIPOTŠIŠO TŠEO DI ARABJAGO	TSHWAYO
A: Theto (Direto tšeo di bonwego.)	1–4	2	
A: Theto (Sereto seo se sa bonwago.)	5–6	1	
B: Padi (Potšišo ye telele goba ya setsopolwa.)	7–14	1	
C: Papadi (Potšišo ye telele goba ya setsopolwa.)	15–18	1	
Ela hloko: Mo KAROLONG YA B le C, hlokomela gore o arabile potšišo e TEE ye telele le e TEE ya setsopolwa.			

KAROLO YA A: THETO**DIRETO TŠA SESOTHO SA LEBOA – Prof. DM Kgobe****DIRETO TŠEO DI BONWEGO:** Araba tše PEDI fela.**SERETO SEO SE SA BONWAGO:** Araba se se TEE.

Araba dipotšišo tše PEDI fela.

POTŠIŠO 1**DIRETO TŠE DI BONWEGO:** Kgetha tše PEDI fela.

Ngwala tshekatsheko yeo e kgodišago ya sereto se o lebeletše tšhomišo ya poeletšo bjalo ka setlabelotheto.

Ge wa ditšhila ka moka re ka o hlaswa – OK Matsepe

- 1 Ge wa ditšhila ka moka re ka o hlaswa mošomo
- 2 Gona ka moka re tla ba natšo ditšhila!
- 3 Ngwana ge a fapogile se mo thuše eupša mo fare,
- 4 Ba rereše ge ba re go fapogile wena mabarebare:
- 5 Ge ba realo le gona o mome molomo.

- 6 Mašemo a tla lengwa ke mang ge o bona
- 7 Ge ka moka re ka tsenya diatla ka dipotleng?
- 8 Ditsela le mekgoba di tla lokišwa ke mang
- 9 Ge ka moka re ka ba ba re o nyatšang
- 10 Wa mohuta woo wena ge o bona?

- 11 Yo a sego a rutega go swana nago se mo nyatše,
- 12 Se mo tshwe mare ge a nka mphufutšo,
- 13 Go nna o na le mohola gobane ke yena
- 14 Dijo a re tsenyago tšona ka ganong nna le wena,
- 15 Tše botse re apere ka ntle ga gore re hlatswetšwe.

- 16 Baruti, babuši le barutiši a ba be ntshe
- 17 Gammogo le baalafi le baoki le bona balemi;
- 18 Ra thakanela mošomo o tee afa bo ka phelega?
- 19 Diopedi le dibini ge di ka hlokega,
- 20 Bodutu ke bjoo bo tlogo go ba ntshe.

- 21 Ge ka moka re bopilwe ka letsopa le tee,
- 22 Ge ka moka re tlile go boela leretheng
- 23 Re ikahlolelang ka go hlaswana
- 24 A sešo a kgetha
- 25 Bao A bonago gore molamo wa Gagwe ba a o retha.
- 26 Ge mohumanegi re ka mo hlaswa re ka se loke le gatee!

(Letl. 39)

[10]**GOBA**

POTŠIŠO 2

Bala sereto se ka kelohloko gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go se latela.

Mabelemabutšwa a thaba tša Leolo – HMC Maebela-Mohlala

- ...
- 1 Ke motšoko wo bogale;
2 Ga ke tlanakelwe ke mašimelakgano.
3 Ke yo šoro, ke se mminašoro.
4 Ke molomataukotwane tša šika ka wona di wela dirorobjeng,
5 Kwenamohlaba, tšhoša ya magalemabedi kepametse.
- 6 Ka folwa ke digatlela, ke di gweremiša malamakopokopo,
7 Diditšeng ba phahlagana le maaparatshehlwane.
8 Bomarutwane ke beremiša moko ka bjere,
9 Ka tahlane ka tsheremiša, ba ja ditshere ba tshereana,
10 Ka ngaletšane ya ba diahlama dihubatete.
- 11 Ke bitšwa ka mainaina naba la Mmušo.
12 Ke itielwa bonyatši ke ba malekeng.
13 Matuba ba kgokološa ditsheoga tša tlotlontšu,
14 Ba tlopesetša ba thesetmetša marelerele a lewatle la polelo,
15 Ge ba mphara ka mabitsi le dipataka tša tlhompfo.
- 16 Wa mpitša lebake, ke tla go bakela dikgolo, ka go bakalatša
17 Wa mpitša dikata, ka go kakata wa tsielalana.
18 Ke dinotšha matšhatšhakhura a bontakanampudule.
19 Ke tšhatšhaoka, mabelemabutšwa a thaba tša Leolo.
20 Ke marobadigale a mphato wa Matuba.

(Letl. 26)

- 2.1 Tsopola mantšu a MABEDI ao a šupago mabelemabutšwa a thaba tša Leolo. (2)
- 2.2 Akaretša moko wa ditematheto tše tša ka godimo. (2)
- 2.3 Efa sebopego sa setsopolwa se sa ka godimo. (2)
- 2.4 Hlaloša mohola wa sešura se se tšwelelago mo temaneng ya pele. (2)
- 2.5 Tšweletša maikutlo a gago mabapi le ditematheto tše. (2)

[10]**GOBA**

POTŠIŠO 3

Badišiša ditematheto tše ka šedi gore o kgone go araba dipotšišo tša go di latela.

Go pokolo – OK Matsepe

- 1 Go go makala go fetša nka se ke,
- 2 Gore sefapano o se belegetše eng.
- 3 Na se lebetšwe go wena e seng
- 4 Neng ka ntle ga letšatši lela ke se seke?
- 5 O dungwa ke nna, maaka ga a botse,
- 6 Ka sona o tla tsena le nna ke a bona.
- 7 A ke go amogetše, le nna o tla mpona,
- 8 Go mo khunamela go nkweša bose.
- 9 Magetleng le nna a ke se rwale,
- 10 Kgopolong ke be yo ke hlatswegilego.
- 11 E sego gore go go tsebafela ke se ke se dirilego,
- 12 A ke sepedišane le wena ke be wa gago o nthwale.
- 13 O phate ya Yo mogolo,
- 14 A ke go rete ka bjago bogolo.

(Letl. 41)

- 3.1 Tsopola mohlala wa kelelothalo go tšwa seretong. (2)
  - 3.2 Na sereto se ke sa mohuta mang? Fahlela karabo ya gago. (2)
  - 3.3 Laetša ka fao sereti se dirišitšego mothofatšo bjalo ka tshwantšhokgopolo seretong se. (2)
  - 3.4 Sefapano seo se rwelwego ke pokolo se kaya eng? (2)
  - 3.5 Na ke maikutlo afe ao a tšweletšwago ke sereti mo seretong se? (2)
- [10]**

GOBA**POTŠIŠO 4**

Badišiša sereto se sa ka tlase gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

Theeletša Mokgadi – SR Machaka

- 1 Ke rile ke ya Xhoseng la nganga;
- 2 La mpotša nnete ka e lahlela kgole,
- 3 Gobane bošemane bo be bo nkakatletše,
- 4 Bo mpeile mahlong a ngwana wa Lekubu:
- 5 Yo botse bjagwe bo phalang dinonyana,
- 6 Nomawi setswatswa se hlokago lekgohlo
- 7 Ke be ke mo rapela e le modingwana wa ka.

8 Lehono ke wele fase ka matolo le dinala,
 9 Sello sa ka Batlokwa ba se ganne –
 10 Ba re ba mpoditše ka mela mafego,
 11 Ka ipolaya ka bothata bja bosogana,
 12 Ka botša batswadi mantšu a go sasamela.
 13 Mma le papa ba mphile naka ya mokhure,
 14 Ke rile ke tla e letša ya ntetša.

15 Ntshwareleng Batlokwa ke šaeditše,
 16 Ke sepetše tsela ka thoko ka timela,
 17 fela badimo ga ba ntahlela sa ruri,
 18 ba rile mo go sa boelwego ke teng.
 19 Ke tseleng ke gopotše tsheola ya lerato,
 20 Ke a mmona yo mosehlana o sa nkemetše,
 21 Nkwe e gana go šutela pele ke sa phela.

(Letl. 23)

- 4.1 Go tšwa temathetong ya pele, tsopola sekafoko seo se laetšago gore sereti se ganne go theeletša dikeletšo tša batswadi. (1)
- 4.2 Tsopola mohlala wa kelelothallo ye e tšwelelago temathetong ya pele o be o fe le mohola wa yona. (2)
- 4.3 Laetša ka moo tirišo ya kgethontšu e utollago maikutlo a lenyatšo bjalo ka ge e tšwelela mo temathetong ya bobedi. (2)
- 4.4 Seema seo se tšwelelago mo temathetong ya bobedi se šupa eng ge se dirišitšwe ka tsela ye? (2)
- 4.5 Ntšha maikutlo a gago malebana le diteng tša sereto se. (3)

[10]**LE****SERETO SEO SE SA BONWAGO:** Araba se se TEE.**POTŠIŠO 5**Araba potšišo ye **TELELE** goba ya **SETSOPOLWA**.Sekaseka sereto se sa ka tlase o lebeletše tirišo ya **tshwantšhokgopolo**.

Aids – PS Moloto

- 1 Ba ntsebago ba ntšhaba ka tsebe,
 2 Ba sa ntsebego ba rato ba boTomase
 3 Bao ke swara ka lebinakošana ka gaila,
 4 Ba hloya thobalano e se na molato morena.
- 5 A bile gona malwetšithobalano le peleng,
 6 Bjo bjona bo ile kae tlhokakalafi baetenang!
 7 E sego mohlomongwe ke bolwetšimaitirelo?
 8 Go bjalo ga go bjalo fela re a fela rite! moloko.
- 9 Mogolomofsa bo reng bja go tia makopo?
 10 Mosadi ngatela khulwane nnang ya banyana,
 11 Monna ngatela la thakadu o lore diloro,
 12 Kganyogothobalano e le weditše mollomagala.
- 13 Tharollo, botegele molekane wago,
 14 Dikobaobane le tlo ikwa le dikhontomo.

(Letl. 55)

[10]**GOBA****POTŠIŠO 6**

Badišiša sereto se sa ka godimo (Aids) gore o kgone go araba dipotšišo tša go se latela.

- 6.1 Go tšwa temathetong ya 1, tsopola mohlala wa pheteletšo. (1)
- 6.2 Tsopola mohlala wa leinagokwa temathetong ya 2 leo le laetšago gore bolwetši bjo ga bo na kalafi. (1)
- 6.3 Akaretša molaetša wa sereto se. (2)
- 6.4 Na ke sekapolelo sefe seo se dirišitšwego mothalotheong wa 8. Efa lebaka la karabo ya gago. (2)
- 6.5 Ke kgopolo efe yeo e tlišwago ke mothalotheo wa 10 le 11? (2)
- 6.6 Na ke maikutlo afe ao a tšweletšwago ke sereto se? Fahlela. (2)

[10]**PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30**

KAROLO YA B: PADI

Araba potšišo ye **TELELE** goba ya **SETSOPOLWA**. Botelele bja karabo ye telele e be mantšu a 400–450.

POTŠIŠO 7: Lenong la Gauta – HDN Bopape

Sekaseka ka fao **tikologo** ya paditseka ye e tswalanago le **baanegwa** ka gona.

[25]**GOBA****POTŠIŠO 8: Lenong la Gauta – HDN Bopape**

Bala ditsopolwa tše ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go di latela.

SETSOPOLWA A

'O ra bjang rato? Ga ke go sware gabotse?' Ka botšiša ka tlabego ke sa kwešiše gore Brenda o lebišitše kae.

'O a bona le wena rato ... ke tshepa gore o a bona gore lerato la rena ga le ka fao le swanetšego go ba ka gona ka mehla. Go na le mo go kgohlago ... se sengwenyana seo se hlokegago ... leswayana goba swikišana – ga ke tsebe gore eng. Ka mabaka a mangwe ke fela ke tiišetša gore ga o nthate le gannyane go swana le ge o dira gona bjale. Lerato la rena le tielela le hlepha bjalo ka ketwane ya paesekela yeo e ragwago. Ge o ka be o tseba gore seo se dira gore ke rothiše megokgo ka manyami le pelobohloko, o ka be o sa fele o dira bjalo. O a tseba ge ke dutše ke nnoši mo leswiswaneng la bošego, ga ke fetše go gopola gore ke go babišetša bophelo le go go hlokiša lethabo le tokologo gomme ga ke rate ge go ka ba bjalo.'

'Kganthe ga go bjalo, rato.' Ka realo ke bolela maaka. Ka kgonthe ka mabaka a mangwe ke be ke ekwa ke bile ke bona gore Brenda o mpabišetša bophelo fela ke be nka mmošša bjang seo? 'Ga o mpabišetše bophelo eupša o ntsefišetša bjona.'

(Letl. 107 – 108)

- 8.1 Nnono o na le maaka. Tsopola mmolelo wo o thekgago semelo se go tšwa temaneng. (1)
- 8.2 Laetša tswalano ya baanegwa ba ba tšwelelago mo setsopolweng se. (1)
- 8.3 Ke eng seo se hlalošago gore Brenda o gataka ditokelo tša Nnono? (1)
- 8.4 Akaretša seo se tšweletšwago ke setsopolwa se. (2)
- 8.5 Na moya wo o fokago mo ke wa mohuta mang? (2)
- 8.6 Na kgegeo yeo e tšweletšwago ke setsopolwa se ke efe? (2)
- 8.7 Na o bona setsopolwa se se bile le seabe tlemollong ya lehuto la paditseka ye? Šitlela karabo ya gago. (2)

SETSOPOLWA B

'O re thušitše kudu go rarolla molato gomme ntle le wena mogongwe nka be o re paletše. Ga ke tsebe gore o tšere kae sebete le kgotlelelo yeo o nago nayo. Re nyaka batho ba bjalo ka wena mo modirong wo wa rena – gagolo mo lekaleng la matseka. O reng o sa dio re ke go fe difomo?'

'Aowa, sersanta, nka se o kgone modiro wo – ke na le wa ka wo ke o kgonago. Wa mohuta wo ke lahlile gomme le mohla o tee nka se tsoge ke o lekile gape! Bophelo bja ka ga se bja ke bo eba kotsing go swana le ka fao bo bego bo le ka gona matšatšinyana a mmalwa a go feta.'

'Go lokile, morwa. Etle o mpone ka morago ga matšatši a mararo. **Ke tla romela maphodisa gore a ye go kgoboketša molora wa mosadi wa gago le lenong la gauta gonabjale.**' O ile a phurolla letsogo a mpha seatla ...

La mathomo mola ke thomago go mo tseba, ke ile ka bona sersanta Maroga a myemyela ka gonnyane seabelwana sa motsotswana. O ile a swara seatla sa ka sebakanyana a se pinyeletša. Ke be ke ekwa ge seatla sa ka se roromela ka gare ga sa gagwe sa go nona.

(Letl.201)

- 8.8 Ke eng seo Nnono a thušitšego maphodisa ka sona? (1)
- 8.9 Tsopola mohlala wa lefoko leo le nago le tshwantšhanyo. Mohola wa yona ke eng? (2)
- 8.10 Efa dikarolo tše THARO tše bohlokwa tša paditseka. (3)
- 8.11 Efa ditiragalo tše PEDI go hlatsela polelo ya Nnono ya gore bophelo bja gagwe bo be bo le kotsing. (2)
- 8.12 Na go hlokofala ga Brenda go tšweletša eng paditsekeng ye? (2)
- 8.13 Na o a dumela gore mošomo wa botseka o ka wetša motho kotsing? Šitlela karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 8.14 Hlaloša maikutlo ao a aparetšego diboledi tše pedi tše go tšwa mo setsopolweng se. (2)

[25]**GOBA****POTŠIŠO 9: Ngwana wa Mobu – SPP Mminele**

Sekaseka ka fao **tikologo** ya padi ye e tswalanago le **baanegwa** ka gona.

[25]**GOBA**

POTŠIŠO 10: Ngwana wa Mobu – SPP Mminele

Badišiša ditsopolwa tše ka tsinkelo gore o kgone go araba dipotšišo tše di di latelago.

SETSOPOLWA A

'Ngwajokgomo ruri. Gomme godimo ga tše o ka moka a be a kgona go reka mmotoro. Mmotoro! Na go ba le mmotoro ga se yona taetšo ya kakanyo ye e tletšego le tšwelopele ye e dumegago le bohumi bjo bo phethegilego? Ruri madulo a, Lahlang o a dutše ka phošo. Mošomo wa go ba hlogo ya sekolo se ke wa ka, o ntshwanetše. KE WA KA – Tau gare ga Ditau – Ngwana wa mobu wo, gare ga bana ba mobu wo!

'Ge ke be ke sa le maleng a mme, mme o be a fela a monoka mobu go ntiša ka wona. Ge ke belegwa, lentšu la ka la mathomo le kwelwe ke mobu wo, gomme ba ntlhapiša ka meetse ao a elago mobung wo. Ke godišitšwe ke eng ge e se dijo tša mobu wo? Bjale, sekolo se se swanetše go hlahlwa ke mang ge e se ngwana wa mobu wo? Ke mang? Ke NNA.'

'Lahlang ke mofaladi, o tšo kgotlela didiba gagabo, a šwahla mafao; bjale o itirile kgošana mo Rethuše. Bogoši bjo ke BJA KA! Ka gona, o swanetše go ntšhala morago. Go sego bjalo a nyakišiše tselana ya go ya ga gabo. Ke tla ba hlwela gae Babinatau – Bana ba tau ga re jane re moloko mong.

(Letl. 15–16)

- 10.1 Go ya ka Phankga ke dilo dife tše o hlogo ya sekolo a swanetšego go ba le tšona? Kgetha tše PEDI go tšwa temaneng ya mathomo. (2)
- 10.2 Tsopola dikafoko tše PEDI tše o di laetšago kgethollo ya semorafe go tšwa setsopolweng se. (2)
- 10.3 Na setsopolwa se se tšweletša Phankga e le motho wa mohuta mang? Fahlela. (2)
- 10.4 Polelonoši ya Phankga mo setsopolweng se e amana bjang le morero wa padi ye? (3)
- 10.5 Na o bona e le tshwanelo gore Phankga a tšee maemo a Lahlang ka ge yena e le ngwana wa mobu? Thekga karabo ya gago. (2)

SETSOPOLWA B

Erile go ba sekolo se etšwa, Phankga a gopola gae a hlafile. Ketelo ya mohlalobimogolo e be e mo nkgela e le ruri. Ka ntle le go ngwatha, o ile a no lahlela puku godimo ga tafola, a tšea dikgonyo tša khudukgomo, a e kgotla, ya fofa e gopotše boratapelo. Ka ge mogopolo o be o tlabotša se, o tokelela sela, o ile a fihla mola maswikeng a noka a sa itebetše, a phafošwa ke kontlo! Ge nko ya khudukgomo e lomana le leswika. Joo nna joo! Kotsi! Ngwana wa batho o kae? Ge a ipona la bobedi ke ge a pshikologa mola lešabašabeng, mo e bego e mo hlatšeditše gona.

Ka baka la letšhogo a thoma go tšhabeša a sa tsebe le mo a yago, a be a ema e sa le yena mong, a goeletša a ithwele megono a kgotlotše mahlo a re: 'Mme wee!' ge letšhogo le okobala, a thoma go šikinya setho se sengwe le se sengwe sa mmele seo a ka kgonago go se šikinya. O ile a kgotsa ge go se mo go kwalago šogošogo. Efela mmele wona o be o tetebane kudu, gagolo mo sefegeng, mo seledung le mo molomong. Meno a mararo a mo pele go be go bonala a kwele bohloko kudu, a tla swanelwa ke go tomolwa.

(Letl. 92)

- 10.6 Ke eng seo se hlotšego khuduego mogopolong wa Phankga? (2)
- 10.7 Tsopola mmolelo wo o laetšago gore Phankga o be a ile le menagano. (1)
- 10.8 Ke mohuta ofe wa thulano wo o tšwelelago setsopolweng sa ka godimo. Thekga karabo ya gago? (2)
- 10.9 Ke tikologo ya mohuta mang yeo e tšeleditšwego mo setsopolweng se? (2)
- 10.10 Go dira kotsi ga Phankga go sepelelana bjang le tlemollo ya lehuto la padi ye? (3)
- 10.11 Na o bona sephetho seo se tšerwego ke Kgoro ya Thuto e le sa maleba kahlolong ya Phankga le Lahlang? Šitlela karabo ya gago. (2)
- 10.12 Na tiragalo ya setsopolwa se e re utollela maikutlo afe a Phankga? Fahlela. (2)
- [25]**

GOBA**POTŠIŠO 11: Lešita Phiri – OK Matsepe**

Sekaseka ka fao **tikologo** ya padi ye e tswalanago le **baanegwa** ka gona.

[25]**GOBA**

POTŠIŠO 12: Lešita Phiri – OK Matsepe

Badišiša ditsopolwa tše ka tsinkelo gore o kgone go araba dipotšišo tše di di latelago.

SETSOPOLWA A

Ba gaboMphoka ge ba ekwa ka moo ngwana wa bona a hlokofaditšwego, ba ile ba gapeletšega go ya go phophotha go Kgoši Taudi ka dikgongwana tše mmalwa. Ka nnete Kgoši Taudi o ile a mo swarela.

Le ge Mphoka a ile a swarelwa, bothata bjo a bo hlotšego bo be bo befile. Go timeletša taba yekhwi le go dira gore Tšhwahledi a se ke a ba kgoši ka moso ka ge e se wa madi a bogoši, o ile a išwa ga rakgolwagwe, Kgoši Mabothe moo a ilego a golela gona. O be a boditšwe gore mmagwe e lego Khutšišo, ke rakgadiagwe.

Sekgopi pelong ya Kgoši Taudi le Kgoši Mabothe ka ga seo Mphoka a se dirilego, se be se sa tloga pelong tša bona. Ka fao ba ile ba loga maanomabe a go bolaya Mphoka. Kgoši Taudi o roma Mphoka le yo mongwe go ya ga Mabothe. Ge ba le tseleng ba a hlaselwa gomme Mphoka a bolawa. Yo mongwe yola wa go phologa a boela gae gomme a ba botša gore ba hlasetšwe ke madira tsoko. Madira a kgoši Matepe. Ge e le nna le wena re a tseba gore Mphoka o bolailwe ke madira a Kgoši Taudi le Kgoši Mabothe.

(Letl. 5)

- 12.1 Na ba gaboMphoka ba ile ba yo phophothela ngwana wa bona ka eng go Kgoši Taudi? (1)
- 12.2 Efa mohuta wa thulano woo o tšwelelago temaneng ya mafelelo o be o thekge karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 12.3 Moya wo o fokago mo setsopolweng se ke wa mohuta mang? Fahlela. (2)
- 12.4 Go hlokofatšwa ga Mphoka go nyalelana bjang le phekgogo ya padi ye? (3)
- 12.5 Na taba ye e dirilwego ke Mphoka e amana bjang le leina la padi ye? (2)
- 12.6 Go ya ka setšo, na ke tshwanelo gore mola Mphoka a gobaditšwe, a buše a ye a phophothe? Šitlela karabo ya gago. (2)

SETSOPOLWA B

Taba ke muši , ka gona Tšhwahledi ke kgale a tsebile gore o kile a elwa gaMabotho, o bile o kwele gore ba sa mo tšwela gona gapegape mo matšatšaneng. Mola a kwago tše mpsha tše, ahlakana hlogo, a se ke a tseba gore a ka ya go ithwadiša magošing a mangwe goba a yo a bitša gore a tle a fetšiše se sengwe le se sengwe se se lego motseng woo. Na ge o dula le motho yoo a go hlolelago lehu nako le nako, motho yoo a bilego a go rapela dira gore di tle di go huduše bophelong bjoo, se sebotse seo o ka mo direlago sona ke eng? Tšhwahledi o di nwele moro, o bile o boditšwe gore lekgotla lela la mantšiboa a maloba ba ilego ba mo nyaka, go be go kwanwe gore o tšile go ripša molala. Mo kgakanegong yeo a se ke a tseba gore a ka dira eng ka Khutšišo le Taudi bao e lego manaba a gagwe a bošego le mosegare. Mo kgakanegong yeo a se ke a tseba gore a ka reng ka Kgathola yoo le yena e lego lenaba la gagwe, ka gore mola a se be ntshe, nkabe a iketlile.

(Letl. 71–72)

- 12.7 Ke eng seo se dirago gore Tšhwahledi a hlakane hlogo? (1)
- 12.8 Hlaloša tswalano yeo e lego gona gare ga Tšhwahledi le Khutšišo, Taudi le Kgathola. (3)
- 12.9 Go ya ka setsopolwa se, a na o bona Tšhwahledi e le motho wa mohuta mang? Šitlela karabo ya gago. (2)
- 12.10 Tikologo yeo e tšweletšwago ke setsopolwa se ke ya mohuta mang? Fahlela. (2)
- 12.11 Na o bona o ka re go lewa ke maseme ga Tšhwahledi go sepelelana le tlemollo ya lehuto la padi ye? Fahlela. (3)
- 12.12 Efa maikutlo a gago malebana le ditiragalo tšeo di tšwelelago mo setsopolweng se. (2)

[25]**GOBA****POTŠIŠO 13: *Tlhakoleng* – MD Kekana**

Sekaseka ka fao **tikologo** ya padi ye e tswalanago le **baanegwa** ka gona.

[25]**GOBA**

POTŠIŠO 14: Tlhakoleng – MD Kekana

Badišiša ditsopolwa tše ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go di latela.

SETSOPOLWA A

O ile ge a re ke kgwathe kobo yela ka lepara, a kwa a etšwa kudumela e sesenyane ka mokokotlong. O itše ge a re mahlo mpontšhe a bona kobo yela e šišinyega tše o ka rego go tla tšwa sephedi ka gare. Pholo yona ya no gopola hlware goba mokopa. Ya ba gona ge go senyegile. Moisa o ile a taboga gore leparanyana lela le mo phonyokge. Ka gona go se bone le gore o tabogela kae o ile a ikhwetša a feletše ka mehlašaneng a bile a išitše maotwana godimo. Kefa mmogo le lešelana lela la molaleng di be di phatlaletše kua tseleng. Seeta o be a šetše ka se tee, se sengwe se kadietše mohlareng. Ka nako yeo pelo le yona e rothotha tše o ka rego e tla tloga e tšwela ka ntle ga baki. Selo se bofšega ka nako ye nngwe gona ga se se loke le ge ba kgale ba ka hlwa ba re gabo bjona ga go liiwe. Wena o tla re ke dilo mang ge motho a nyaka go dio ikgobatša ka lefeela bjalo?

... o ile ge a katana le go tšwa ka mola mehlareng a tla a kwa seo a bego a sa se gopolele.

(Letl. 3–4)

- 14.1 Na polelo ye e tšwelelago mo setsopolweng se ke ya mohuta mang? Fahlela (2)
- 14.2 Ke moya ofe woo o utollwago ke go wela ga moanegwa yo ka mehlašaneng? (1)
- 14.3 Efa semelo sa moanegwa yo go ya ka setsopolwa se. Fahlela. (2)
- 14.4 Na polelo ye e tšwelelago mo setsopolweng se ke ya mang? Fahlela. (2)
- 14.5 Sephuthelwana se se amana bjang le morero wa padi ye? (3)
- 14.6 Pheletšo ya sephuthelwana seo le moanegwa yo a tšwelelago mo setsopolweng se e bile eng? (2)
- 14.7 Ge e be e le wena o hweditše sephuthelwana se o be o ka dira eng? (2)

SETSOPOLWA B

Monna wa moeng o ile go kwa go bolelwa ka Monareng a tlrola ditsebe bjalo ka mmutla o foile kotsi. O ile ge a gadima motho yoo go bolelwang ka yena a hwetša gore nnete o a mo tseba. Gatee feela a famola dinko bjalo ka pere ya mokato. Ka nako yeo Rabaki o be a tsorame leswikaneng a inamišitše hlogo. Le yena o ile go gadima monna wa moeng a hwetša e ke o a lora. Gatee fela bjalanyana bjola a tsogilego ka bjona bja mo tšwa. A thoma go roromela le go phumola sethitho a sa fetše. Rabaki le monna wa moeng ba lebelelane ka tsela yeo lebaka le letelele, go se yo a bolelago goba go itšhikinya. Banna ba kgoro le bona ba ile ba thoma go ba maseme. Ba be ba elelwa gabotse go re ge e ka se rage kgamelo ya ntshe e tlile go falala. Setu sa gona o be o ka re ke sa ka dirapeng.

'Monna Swele, ke maraga mang a o a dirang ka mo lapeng la motlogolo wa ka? O sa ne lenyatšo le lehono?'

Swele o ile a kgonthiša ka lentšu gore nnete gona ga a lore, motho yo a lebanego nae ke Mphapa.

(Letl. 133)

- 14.8 Efa leina la sekapolelo seo se dirišitšwego go tšweletša maikutlo a monna wa moeng. (1)
- 14.9 Na Rabaki yo go bolelwago ka yena mo setsopolweng ke mang? (1)
- 14.10 Rabaki le monna wa moeng ba tswalana bjang? (2)
- 14.11 Setsopolwa se se amana bjang le tlemollo ya lehuto? (2)
- 14.12 Laetša gore tikologo ye e tšweletšwago ke setsopolwa se ke ya mohuta mang, o be o fahlele karabo ya gago ka lebaka. (3)
- 14.13 Efa maikutlo a gago malebana le ka fao Rabaki a swerwego ka gona mo motseng wa Tselatšhweu. Fahlela. (2)

[25]

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 25

KAROLO YA C: PAPADI

Araba potšišo ye **TELELE** goba ya **SETSOPOLWA**. Ge o kgethile potšišo ye telele go KAROLO YA B, araba potšišo ya setsopolwa karolong ye. Botelele bja karabo ye telele e be mantšu a 400–450.

POTŠIŠO 15: *Naga ga di etelane* – MS Serudu

Ngwala tshekatsheko ye e kgodišago ya **morero** wa papadi ye.

[25]**GOBA****POTŠIŠO 16: *Naga ga di etelane* – MS Serudu**

Bala ditsopolwa tše ka šedi gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go di latela.

SETSOPOLWA A

MPHAKA: Matlakane a maso! Mosadi yo o reng! O sa tšo re ke be ke balabala, eupša o re ga ke segafi. O šupang ge o realo?

HUNADI: (*O bolela ka boleta.*) Aowa, papa, ge go na le se se go tshwenyago pelong o ka napa wa šitwa ke go mpegela ke le mogatšago?

MPHAKA: (O a mo fotlela.) Gageno segafi se tseba ditaba?

HUNADI: Ga se wena yo re kwelego o re o gapaleditšwe go tloga?

MPHAKA: Go tloga kae?

HUNADI: Nka tseba bjang ka gore o be o bobola bjalo ka nose!

MPHAKA: (*O kgathola mahlong.*) O itote Hunadi, se re ke be ke bobola bjalo ka nose. O sa šupa gore ke hlarediahloga?

HUNADI: (*O a ngaletša.*) Ge o gana go mpotša se se go tlaišago moyeng, gona ke le mogatšago, o tla šala o bobola bjalo o nnoši. E re nna ke yo bona dipitša tša ka.

MPHAKA: Ntšhiroge ke šale ke bobola ke nnoši, ka gore ke sebobodi se se se nago tlaologanyo! Nxa, basadi! Motho o no go ferehla megopolo o iketlile go se molato ...
(*Raisibe o a kokota.*)

HUNADI: E re ke tloge, re tla be ra hwetšwa ke batho mo re bolela se sa bonagalego.

(Letl.14–15)

16.1 Tsopola mmolelo wo o laetšago kgethollo go ya ka bong.

(1)

- 16.2 Na poledišano yeo e dirišitšwego mo setsopolweng se e tšweletša semelo sefe sa Mphaka? Fahlela. (2)
- 16.3 Poledišano ya baanegwa ba e tšweletša moya ofe? (2)
- 16.4 Akaretša molaetša wa setsopolwa se. (2)
- 16.5 Mantšu a ka mašakaneng a bitšwa eng? Mohola wa ona ke eng? (2)
- 16.6 Hlaloša maikutlo ao a bego a aparetše Mphaka poledišanong ye. Lebaka? (2)

SETSOPOLWA B

HUNADI: Ba re o swere bjang Leshoka mo a rutang?

MPHAKA: Yena **o hlabile kgobe ka mootlwa.**

HUNADI: A motho wa mašoto baete! Kgane ke gore rena re thomile moo batho ba ntshe ba swanago le diphoofolo ba sa tsebego batho?

MPHAKA: Go ka no ba bjalo. Yena go kwala gore o thomile a le letsogo la hlogo ya sekolo gomme bjale o filwe seo e lego sa gagwe.

HUNADI: Go na ga ke foše ge ke re batho ba mo ke batho, ba bile ba kgona go swara motšwabotšo wa go swana le rena ka matsogo a mabedi!

MPHAKA: Seo se ilego sa nnyamiša ke gore o tlogetše mosadi le bana kua bohlabela.

HUNADI: Lebaka?

MPHAKA: Ga ba sa nwešana meetse.

HUNADI: Mmaahwile! Ke sekae sona seo Mphaka?

MPHAKA: Ke tla re ke sekae? Fela seo o swanetšego go se lemoga ke gore ge o tshetše mellwane le lapa la gago le swanetše go ipopa ngatana. Mathata ka moka le a rwadišane, go seng bjalo lenaba le tla le tsena gare la le tšitlanya boka phiri e tšitlanya dinku.

HUNADI: O sa aketše ruri mogatšaka.

MHAKA: Seo le swanetšego go se ela hloko ke gore go se be le yo a fegago yo mongwe molato.

(Letl.64–65)

- 16.7 Na Leshoka yo Hunadi a botšišago tša gagwe ke mang? (2)
- 16.8 Tsopola mmolelwana wo o laetšago thulano gare ga Leshoka le mosadi wa gagwe. (1)

- 16.9 Papadi ye e nyeuma ka lehloyo la semorafe. Efa mohlala o TEE. (2)
- 16.10 Hlatholla tšhomišo ya mmolelwana wo o kotofaditšwego go tšwa setsopolweng. (2)
- 16.11 Go ya ka setsopolwa se, hlatholla sephetho seo se tšerwego ke Mphaka le Hunadi mabapi le phedišano ya bona ge ba sa le mo nageng e šele. (2)
- 16.12 Efa mehuta ya dithulano tšeo di tšwelelago papading ye o be o fe mohlala wa e TEE ya dithulano tšeo. (3)
- 16.13 Na o bona setsopolwa se se ka bapalega sefaleng? Fahlela. (2)
- [25]**

GOBA**POTŠIŠO 17: *Lehufa* – P Mothupi**

Ngwala tshekatsheko ye e kgodišago ya **morero** wa papadi ye.

[25]**GOBA****POTŠIŠO 18: *Lehufa* – P Mothupi**

Badišiša ditsopolwa tše ka tsinkelo gore o kgone go araba dipotšišo tše di di latelago.

SETSOPOLWA A

NTSHEPE:	Aowa, mogatšaka, se nkwele thoko hle. Nna ga se ka re ga o na mabjoko.
NTLOGELENG:	Wena o nagana gore ga se ka hlalefa ke a go bona.
NTSHEPE:	E le gore se se napago se go dira gore o hubatše mahlo bjalo ke eng? Go na o tla re o hloka eng ka gore ke go direla tšohle? Ke go reketše ntlo ya mabaibai, kolo le tšohle tšeo o di nyakago. Gabotsebotse o tlo re o hloka eng?
NTLOGELENG:	Kgane o dira ditšhila tše o re ke tlo homola ka ge o ntirela tšohle! Nna nka se rapele boroko ka go budulala ke go botše! Ga ke mosadi wa go nyalelwa dintlo, difatanaga le tše dingwe.
NTSHEPE:	Nna ga se ka re ke go nyaletše dilo tšeo. Ke wena o bolelago mantšu ao.
NTLOGELENG:	A ke gona ge o re ga ke na mabjoko? O ka se bolele taba wa boa wa re e boletšwe ke nna.
NTSHEPE:	Mogatšaka ke wena mosadi wa ka gomme ga go yo mongwe yo nka mo forago ka re ke mosadi wa ka.

NTLOGELENG: (*O mo sega botlaela*) Ha-ha! O re o fora mang? Nna nka se tsoge ke go tshepile ke go botše!

NTSHEPE: Kgane ga o sa ntshepa ge o le mo?

(Letl. 5)

- 18.1 Na mantšu a ka mašakaneng a bitšwa eng? Mohola wa ona ke eng? (2)
- 18.2 Tšweletša moya wo o fokago mo setsopolweng se. (1)
- 18.3 Ke mohuta ofe wa thulano wo o tšwelelago mo setsopolweng? Thekga karabo ya gago ka mohlala wa maleba. (2)
- 18.4 Laetša ka mo setsopolwa se se nyalanago le morero wa puku ye ka gona. (2)
- 18.5 Na poledišano ye e dirišitšwego mo setsopolweng e re utollela gore Ntlogeleng ke motho wa mohuta mang? (2)
- 18.6 Na tiragalo ya setsopolwa se e tliša karolo efe ya thulaganyo ya papadi ye? (2)
- 18.7 Ge o be o le Ntshepe o be o tla dira eng ka mosadi wa lehufa wa go swana le Ntlogeleng. Efa dilo tše PEDI. (2)

SETSOPOLWA B

RADITHEKISI: Ke bomang bona bao?

MADITABA: Tsoša hlogo o ba bone.

RADITHEKISI: (*O tsoša hlogo*) Ba nyaka eng mo?

MADITABA: Ba tlo go bona ... Kgane? (*Lerato, Ntshepe le Motsiri ba fihla go bona*)

BORARO: Dumelang, batho bešo.

MADITABA: Agee, mokgotse, le kae?

MOTSIRI: Re gona ge e se go tšhošwa ke tšona tše tša lena.

MADITABA: Le lena le a iponela, mokgotse.

NTSHEPE: (*o lebelela Radithekisi ka mahlo a lešoko*). Go bjang monna wa gešo?

RADITHEKISI: (*O rothiša megokgo*) Bjale ka ge o mpona, Morena.

LERATO: (*Ka bogale*). O kgonegile! O be o nagana gore o tlo felela kae?

NTSHEPE: Aowa Lerato, o bolela bjang? A ga o bone gore motho yo o kwa bohloko?

LERATO:	Ihu! Kgane le yena o na le madi? Sethunyana seo a bego a ntshepiša sona se feditše se jele yena. Mpša ge e loma mong wa yona e lokile.
MOTSIRI:	Aowa ngwanaka, ga nke go bolelwa bjalo. Motho yo wa ...
MADITABA:	Mokgotse, tlogela yo Lerato a itefeletše. Yo morwaka o ile a bapala ka yena.
NTSHEPE:	Aowa batswadi ba ka, bobbe ga bo lefeletšwe ka bobbe. A re khunameng re rapeleleng monna yo gore a be kaone.
RADITHEKISI:	(<i>O sa rothiša megokgo</i>). Mma, nkgopelele tshwarelo go monna yo le mosadi yo wa gagwe pele ga ge re ka rapela. Ke tloga ke ba diretše phošo. (<i>O a lla</i>).

(Letl. 86)

- 18.8 Efa tswalano gare ga Motsiri le Maditaba. (1)
- 18.9 Ke ka lebaka la eng mantšu a ka mašakaneng a ngwadilwe ka moseka? (1)
- 18.10 Akaretša seo se tšweleditšwego ke setsopolwa se. (2)
- 18.11 Hlama seema seo se thulanago le go rothiša megokgo ga Radithekisi. (2)
- 18.12 Phošo yeo e dirilwego ke Radithekisi e amana bjang le molaetša wa setsopolwa se? (2)
- 18.13 Ka boripana ala tikologo ya papadi ye. (2)
- 18.14 Na molwantšhwa wa papadi ye ke mang? Efa lebaka. (2)

[[25]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 25
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 80